

תמיר עם אבנרי*

תמיר הסתכל ארוכות, ובסוף אמר, בכל הרצינות: "ולנו היו המכ" (ביס")

התנגדותנו למישטר הבן-גוריוני נבעה משלילה מוחלטת של תפיסותיו בענייני פנים וחץ. היתה לנו תפיסה נגדית, שאותה גיבשתי בחלקה לפני מלחמת-העצמאות, בקבוצת במאבק וחלקה במהלך המלחמה עצמה ומייד אחריה, כשניסחתי אותה באפילוג לסיפרי הצד השני של המטבע.

התנגדותו של תמיר לאותו המישטר היתה הרבה יותר אישית ומיידית. הוא שנה את האיש ואת המישטר, מפני ששיתפו פעולה עם הבריטים נגד אצ"ל ושלחו אותו לגלות בקניה. הוא זמם נקמה, ובאותה השעה גם חשב על דרכו ליעד שעמד לנגד עיניו מהרגע הראשון: ראשות-הממשלה.

הייתי מודע להבדל מהותי זה, שהרי החלפנו ריעות פוליטיות מאות פעמים. אבל קיווייתי כי במרוצת הזמן "יידבק" תמיר בתפיסות העולם הזה. תוך כדי שיתוף-פעולה יומיומי. ואכן, היו לאימץ סימנים לכך. בשנות ה-50 התרחק תמיר מהשקפות חרות, והתקרב לריעות שלנו.

"הפלת המישטר בכוח"

באמצע מלחמת-סיני, באוקטובר 1956, כששיתוף-הפעולה בינינו היה כשיאו, פגשתי את נתן ילין-מור. שנינו היינו מועדפים מן המלחמה, שבה שירתה ישראל שתי מדינות קולוניאליות מזוהמות, תחת לתמוך במלחמת-ההישרדות של מצרים (כפי שתבע העולם הזה מאז 1950). החלטנו לכנס כמה חברים, ולגבש מצע חדש למדינה.

כך נולד הגוף שנודע לימים בשם "הפעולה השמית", ואשר פירסם כעבור שנה מיסמך יחיד-במינו בשם המישטר העברי. שהיה תוכנית מפורטת למדינת-ישראל אחרת. השתתפו במלאכה כמה וכמה אנשים, וביניהם יעקב ירדור, בנימין עומרי, בועז עברון, עמוס קינן ועוד. נפגשנו אחת לשבוע לדיון שיטתי בסעיפי המישטר. הפגישות לא פורסמו.

לא עלה כלל על דעתי להזמין את תמיר לאותן הפגישות. אני שואל את עצמי, כיום. מדוע. אולי הצעתי לו, והוא לא התלהב. אולי תמך תמיר במיבצע-סיני. אולי היה עדיין רחוק מדי מרעיונותינו. אך בעיקר — לא ראיתי בו אדם היכול לתרום לעבודה פוליטית-רצינית. בעיניי היה אישי-ביצוע, טכנאי מוכשר. עבודתנו לא היתה חשאית, אף שנמנענו מלפרסם עליה דבר, עד לצאת המישטר. במהלכה אירעה פרשת חטיפתו של אלי תבור. תבור השתתף בכמה מפגישותינו, ואחרי שנחטף ריוח כי אנשי השב"כ ניסו לכפות עליו לחתום על הוראה, שלפיה זממנו, בפגישות אלה, את הפלת המישטר בכוח. הכנסנו את תמיר לעניין, והוא הגן על תבור, אחרי שחקרנו אותו במשותף.

כיום אני שואל את עצמי אם לא טעיתי בכך שלא דחפתי את תמיר לקחת חלק פעיל בעבודתנו הרעיונית. אולי נעלב? איני יודע. אם לא עשיתי זאת אז, בוודאי נראה הדבר בלתי-סביר בזמן ההוא.

"אינקופיריט על רעיונות"

בראשית 1959, בהתקרב הבחירות לכנסת הרביעית, הזמין אותי תמיר לארוחת-צהריים במסעדת-הרגים ז'אנט בנמל-יפו. בשעה שאכלנו שרימפס, גילה לי סוד: הוא עומד להקים מפלגה חדשה, שתלך לבחירות. הוא גם המציא לה שם שנראה לו גאוני: "המישטר החדש" — שתי מילים שהיו שייכות באופן מובהק ללקסיקון של העולם הזה.

כשפירט לי את תוכניתו, נדהמתי יותר ויותר.

תמיר אסף סביבו כמה מן העסקנים הוותיקים ביותר במיסד הישראלי. הוא לקח רוויזיוניסטים ותיקים מסוגו של אברהם וינשל, שעליית מנחם בגין ותנועת-חרות נישלה אותם ממקומם. ממפא"י לקח את אליעזר ליבנה, ותיק הוותיקים, שגורש ממי"ל לגתו מפני שבנה לעצמו וילה מפוארת ולפי מושגי הימים ההם (המשך בעמוד 42)

* תצלום של ההצבעה לבחירת "צברית 1956 מטעם העו"לם הזה. אבנרי עומד וסופר את קולות ועדת-השופטים. יושבים: יעקב נימצוביץ, סילבי קשת, שמואל תמיר, הרקד"נית יהודית אורנשטיין. נבחרה אופירה ארז. לימים אופירה נבון.

לתמיר היה קסם אישי, שהוא יכול היה להפעילו ולהפסיקו כרצונו (כמו שנאמר לא-אחת על בחורות יפות). היה לו כישרון עצום להפוך בני-אדם לעבדיו הנרצעים מרצון, לפחות לזמן-מה. כשלא היה זקוק להם, החליף אותם כאחרים, וכך יצר לעצמו שורה ארוכה של שונאים. לעומת זאת לא עניין אותו כלל דבר שהיה חשוב לי מאוד: לבנות מערכת אידיאית למישטר חלופי, דגם אחר של מדינת-ישראל. הוא לא התעניין ברעיונות, לא החשיב אותם וראה בהם לכל היותר מכשירים מתחלפים להשגת מטרת מיידית. פעם, כשאחד מידרדי האשים אותו בכך שהוא סוחב את רעיונותי, השיב בציניות: "אין קופיריט על רעיונות!" כשאני חושב על ההבדלים בינינו, עולה לנגד עיניי סצנה מסוימת. היינו בביתו וחיכינו לו. הוא היה מאחר כרוני (עוד הבדל שהיה בינינו) והיה רגיל לאחר שעה-שעתיים לפגישה שהוא קבע בביתו. תוך כדי כך הסתכלנו — רחל ואני — בתמונות שעל הקיר. תמונה אחת משכה במיוחד את תשומתי: ליבני היה זה ציור של יער אירופי, ובו מעיינ מפקה וצבי. ציורים כאלה תלויים בגרמניה על הקירות של בורגנים ועירים.

אמרתי לרחל: "איש התולה בכיתו ציור כזה אינו יכול להיות מהפכן!" דרר-חייו לאחר מכן אישרה נבואה זו.

אגב, כאשר נשאתי את רחל לאשה באופן רישמי, אחרי שמונה שנים של חיים ביחד "בחטא", רשום ביומן-הפגישות שלי: "17.00 — חופה, 18.00 — פגישה אצל תמיר". רחל שומרת על הדף.

מדוע לא מיפלגה?

בשנות ה-50 לא היה בארץ כוח אופוזיציוני שישווה לנו. כשעמדנו ביחד, התגברנו על כל ההתנכלויות. לדברי איסר הר"ל, המימסר ראה בהעולם הזה את האוייב מס' 1 של המישטר, ובזוג אבנרי-תמיר כוח-יחיד מסוכן ביותר.

הדבר לא נבע רק מייעילות פעולתנו, ומהמהירות שבה יכולנו לקבל החלטות ולצאת לפעולה משותפת. האופוזיציה המימסרית, כגון חרות, מפ"ם ומק"י, היתה חלושה, מסורבלת, ומבחינות רבות היתה גם חלק בלתי-נפרד של המימסר. העיתונות היתה משרתת של השלטון, באמצעות ועדת-העורכים.

לעיתים קרובות נשאלתי לאחר-מכן: "מדוע לא התחברתם ממש? מדוע לא הקמתם ביחד מיפלגה פוליטית? הרי הייתם כוששים ביחד את הדור הצעיר, מקימים אופוזיציה פוליטית של ממש ומשנים לחלוטין את ההיסטוריה של המדינה!"

למראית-עין, זה היה נכון. מדוע זה לא קרה? מדוע קרה ההיפך?

ההסבר המקובל אצל מי ששנאו את שנינו היה ששנינו היינו אנשים מתנשאים, נאוותנים, אגומאנים, ושלא יכולנו להסכים בינינו מי יהיה מס' 1 בהתחברות כזאת.

האמת היא קצת יותר מורכבת, ואנסה לתאר אותה (כפי שהיא נראית לי).

"לנו היו המכבים"

מהיום שקיבלתי לידי את העולם הזה, באפריל 1950, שנה-שנתיים לפני שהיכרתי את תמיר, הפך שבועון זה מכשיר לגיבוש ולהפצת רעיונות מסויימים.

הגלנו במדינת-ישראל דמוקרטיה, חילוניות ושיוויוניות, שבה יהיה שיוויון מוחלט בין יהודי וערבי, מערבי ומזרחי. לחמנו במישטר המיפלגתי הפיאודלי הקיים. על כל חלקיו, ובשיעבוד האורח למנגנונים מיפלגתיים בלתי-דמוקרטיים. לחמנו נגד השחיתות החדשה ונגד השרירות הביורוקרטית. לחמנו באופי האנטי-דמוקרטי של "מנגנון החושך" (מושג שהמצאנו) והמישטר, בהפליית העולים החדשים (הרופקים את השחורים), סיסמה שהמצאנו, וברדיפת המיעוט הערבי (המימשל הצבאי) והפקעת אדמותיו.

הטפנו להשתלבות המרחב" (מושג שהמצאתי) ולתמיכת ישראל בתנועה הלאומית הערבית, בהקמת מדינה פלסטינית לצד ישראל ובפיתרון בעיית-הפלתיים (שהיתה אז המיכשול העיקרי לשלום. גיבשנו הצעה מפורטת לפיתרון).

כשהיכרתי את תמיר, היה רחוק מכל אלה. הוא בא מתנועת-חרות, והיתה לו השקפת-עולם לאומנית פשטנית, בעלת צביון רומאנטי כלשהו.

(פעם פגשה אותו ירדה משותפת בנורווגיה. השניים הלכו לחוות במוסאון ההיסטורי ועמדו פעורי-פה מול עמודים קדומים עוצרי-נישמה מתקופת הוויקינגים, יורדי-הים הצפוניים הנועזים.

תמיר עם גרניולד במישפט קסטנר

הגהות הכתבות שלנו עליו, והכתיב לפועל-הלינוטייפ שינויים ותיקונים. תוך הוספת מחמאות לעצמו. התייחסתי לכך בסלהנות. (לא מכבר סיפר לי ידידי ישראל לף, מהאוניברסיטה הירושלמית. שב-1964 הוא אירגן ועד נגד היחסים עם גרמניה. הוא ביקש את תמיר לנאום באסיפה. תמיר הלך לדפוס שבו הודפסה הכרזה לאסיפה. החליף את האותיות של שמו ובחר באותיות הגדולות ביותר שהיו מצויות בדפוס.)

אין פירוש הדבר שהיינו תמימי-דעים בכל. רחוק מזה. במהלך מישפט-קסטנר התעוררו בינינו חילוקי-דעות די עמוקים.

שנינו הסכמנו כי זהו מישפט חשוב ביותר, שבעזרתו ניתן לחשוף את האדישות הנוראה של הנהגת היישוב, ובראשה כן גוריון ושרת, לגורל יהודי אירופה בימי השואה. אני, שהיכרתי את קסטנר לפני המישפט, ראיתי בו קורבן של מדיניות זו. תמיר, שרצה לנצח במישפט נגד קסטנר, בנה תיאוריה שהיתה בעיני כלתיה-גיונית. הוא יצר תמונה של בגידה כפולה: בגידת בן-גוריון ושרת ביושלים, בשרות הבריטים, ובגידה של קסטנר כבורפוט, בשרות הנאצים.

באמצע המישפט תבעתי פומבית להפסיקו, ולמנות ועדת-חקירה היסטורית לכדיקת הפרשה. ראיתי סכנה ביצירת תיאוריה פשטנית של שיתוף-פעולה בין הציונים והנאצים, ואכן, כיום מתגלגלת תיאוריה זו, השאובה ממישפט קסטנר, בעולם, והיא

תמיר ואבנרי במסיבת "העולם הזה"

משמשת כנישק בידי הסובייטים וגורמים פלסטיניים מסויימים. הצרה היתה שתמיר לא הבין את המנגנון הנאצי. וזה גם לא עניין אותו. מעבר לצורכי המישפט. אני רואה את עצמי כמזוהה-חובב של ההיסטוריה הנאצית, ואף כחתי על כך ספר. ניסיתי להבין את הקשר ההיסטורי של פרשת קסטנר, והמניעים של אדולף אייכמן ואדונו בפרשה זו. תמיר, לעומת זאת, היה איש תועלת, ואותו עניין רק מה שמועיל לניצחון במישפט.

שניים על חסקה

יחסו לגרמניה היה פשוט ובלתי-מורכב: הוא שנה כל דבר גרמני.

באותם הימים נהג תמיר להינפש בחתירה על חסקה בחוף פרייטמר בתל-אביב. אצל המציל "טופסי" קצפולסקי. הוא פיתה אותי לבוא לשם גם אני, ומאז אני חותר בחסקה כשיש לי זמן. לא אחת יצאנו לחתור ביחד על חסקה אחת, ותוך כדי כך ניהלנו ויכוח פוליטי. פעם הרחקנו לחתור עד לאונייה שעמדה מול נמל תל-אביב. בהתקרבו ראינו שהיא מניפה דגל גרמני. הצעתי לעלות ולשוחח עם הצוות. תמיר היה מוכן להוריד אותי על הכסא, אך לא לעלות בעצמו. הוא לא היה מוכן לדרוך על שטח גרמני.

בפעם אחרת יצאנו ביחד ללב ים, ולפתע מצאנו את עצמנו עומדים על חסקה בלב אגם ענקי של צואה אנטישית. חתרנו כמו מישוגעים. כדי לצאת מיים. "זהו בעצם מה שאנחנו עושים כל הזמן", אמר אחד מאיתנו לשני. איני זוכר מי למי.

בפעם אחרת תפס אותנו זרם חזק, שהרחיק אותנו מן החוף, חתרנו בקהחתנות, בקצב אחיד, כדי להגיע לחוף.

בעיני רבים במדינה הצעירה-כצמר-חמד, שני אנשים מאותו הסוג, השב"כ של איסר הראל התייחס אלינו כאל יחידה אחת. כך גם ורועות אחרות של השילטון.

ואכן, היו לנו אז כמה תכונות דומות. היינו בני אותו הגיל (תמיר היה מבוגר ממני בכמה ימים). שנינו היינו פייטרים. שנינו באנו מן האצ"ל (אני מפרשת מאצ"ל לפני שתמיר הצטרף אליו). שנינו היינו אנשים פוליטיים מאוד. שנינו לחמנו נגד המימסר הבן-גוריוני. שנינו כאילו השלמנו זה את זה, כשאנו לוחמים במקביל בשתי גזרות שונות.

אומנם, עזרה הרדית זו לא היתה לגמרי סימטרית. העולם הזה הושיט לתמיר עזרה עצומה: פעם מינה אותו כאיש-השנה, פעמים רבות הופיע על שער השבועון. היקושנו לו ולמשויו כתבות בלאספור. עורנו להפוך את הפרקליט הבלתי-ידוע לאחד המיש-פטים הגדולים במדינה. המאבקים הגדולים שבהם התפרסם, לא היו כלל אפשריים ללא הפירסום המאסיבי שהענקנו להם.

תמיר, מצידו, הגן עלינו בכתיה-מישפט מפני ההתקפה הנגרית של המישטר. הוא היה יועץ מישפטי שקול וזהיר. יותר מזה לא יכול היה לתת לנו.

אולם היו בינינו הבדלים ניכרים. אני נאתי לארץ בגיל 10, והוא היה לידי-הארץ. כתוצאה מכך, היתה לי שפה שניה מילדות, ויכולתי להעניק לעצמי השכלה כללית. תמיר ידע עברית על בוריה, הירכה לקרוא שפרות ושיחה והיה מצוי במקורות. זה יצר אצל שנינו מונות-יעולם די שונה.

מגיל 10 חייתי בעוני, כשכונת-מצוקה בדרום תל-אביב. נא-לצתי לפרנס את עצמי מאז שמלאו לי 14. תמיר נולד כנסך ירושלמי, כשכפית-כסף בפיו.